

K nedožitému jubileu Prokopa Málka

19. dubna uplyne sto let od narození českého lékaře, vědce, organizátora a popularizátora lékařské vědy, průkopníka české experimentální chirurgie, lymfologie, transplantologie i dalších moderních lékařských disciplín, autora stovek vědeckých prací včetně několika monografií, jakož i řady knih vědecko-populárních, zakladatele a prvního ředitele Institutu klinické a experimentální medicíny (IKEM), člena výborů mnoha národních i mezinárodních odborných společností a redakčních rad, dlouholetého vedoucího redaktora časopisu *Vesmír*, a navíc i malíře a muzikanta – akademika prof. MUDr. Prokopa Málka, DrSc. (1915–1992).

Narodil se 19. dubna 1915 v rodině středoškolského profesora v moravském Zábřehu, v roce 1933 byl imatrikulován na pražské Lékařské fakultě Univerzity Karlovy, a měl těsně před promócí, když byly v listopadu 1939 uzavřeny české vysoké školy. Jako medik se ale začal už v roce 1941 věnovat chirurgii, a to nejprve na chirurgickém oddělení prof. Poláka ve vinohradské nemocnici a poté u prof. Divíše v Praze-Motole. Po skončení války se dočkal odložené promoce a stal se asistentem II. chirurgické kliniky LF UK v Praze. Odtud již v roce 1951 přešel do jednoho z tehdy nově vznikajících výzkumných ústavů v Praze-Krči; byl to Ústav klinické a experimentální chirurgie, který se stal jeho životní šancí a současně i životním osudem – v Krči strávil celou svou další profesionální kariéru. Jako náměstek pro výzkum ředitele ústavu prof. B. Špačka od počátku usiloval o soustředění širokého spektra odborníků různého zaměření k řešení jasně vytyčeného multidisciplinárního výzkumného programu. To byl základ vynikajících úspěchů ústavu, a byl to i základ odborného a vědeckého růstu Prokopa Málka samotného.

Se značným zjednodušením ho lze charakterizovat takto: v roce 1957 habilitace (Antibiotika v chirurgii), o rok později titul doktora věd (Otázky patofyziologie lymfatického systému), v roce 1962 zvolení členem korespondentem Československé akademie věd (ČSAV), v roce 1966 jmenování řádným profesorem pro obor chirurgie a konečně v roce 1981 zvolení řádným členem ČSAV.

Přesnější ale bude charakteristika tří hlavních oblastí a etap tohoto vývoje.

První byl výzkum užití antibiotik v chirurgii, jenž ho vedl k návrhu některých nových léčebných postupů v čele s metodou tzv. chráněného koagula. Studium distribuce a kinetiky antibiotik se zřetelem na lymfatický systém a s užitím přímých fluorescenčních metod ho přivedlo i k objevu nových postupů diagnostiky ischemických změn ve tkáních či nových modelových látek k ochraně tkání před následky ischemie (Mercurascan).

Protože výzkum antibiotik úzce souvisel s lymfatickým systémem, dospěl Málek zákonitě i k hlubšímu studiu tohoto systému samého – to byla druhá etapa Málkova odborného vývoje. Výsledkem bylo opět několik prioritních prací, shrnutých i monograficky, a z nich plynoucí mezinárodní ohlas.

A konečně třetí oblastí Málkova zájmu se staly teoretické i praktické otázky transplantací tkání a orgánů. Počalo se mu integrovat aplikovaný klinický výzkum IKEM s několika ústavu ČSAV a směřoval společné úsilí k vybudování národní organizace pro klinické transplantace nejprve ledvin a poté i dalších životně důležitých orgánů. Se svými spolupracovníky vytvořil rovněž základ pro vznik mezinárodní organizace Intertransplant.

Prokop Málek však nezůstal jen u klinických a výzkumných aktivit; prosazoval rovněž nové směry v organizaci a řízení vědy. Už od svého působení v Ústavu klinické a experimentální chirurgie usiloval o pokrokový organizační princip spojení kliniky a experimentu, v úzké návaznosti na práci ústavů ČSAV i lékařských fakult. Tyto aktivity pak našly své vyvrcholení v roce 1971, kdy se stal jedním ze zakladatelů a také prvním ředitelem tehdy založeného Institutu klinické a experimentální medicíny, jenž vznikl integrací šesti do té doby samostatných výzkumných ústavů v krčském areálu. Budování IKEM pak zasvětil více než deset let svého života.

Pro IKEM bylo štěstím, že se jeho prvním ředitelem stal právě on, nejen zkušený kliník a výzkumník, ale též filozof a organizátor vědy, propagátor biologického a klinického experimentu, a navíc člověk se širokým kulturním rozhledem. A tak i když původně politická místa iniciovala integraci krčských výzkumných ústavů s cílem utlumit důsledky „zemětřesení“ vyvolaného porážkou pražského jara a vstupem cizích vojsk (odchod řady vědeckých pracovníků do emigrace a znemožnění vědecké aktivity řadě dalších z politických důvodů), vznikla nakonec struktura, která si zachovala svou životaschopnost dodnes – téměř půlstoletí od svého vzniku.

Prokop Málek v duchu nejlepších zásad „vědy o vědě“ formuloval koncepci činnosti IKEM, založenou na hluboké odborné vzdělanosti na jednotlivých specializovaných pracovištích IKEM, ale současně též na interdisciplinární spolupráci těchto oborů v týmových výzkumných projektech na půdorysu Center výzkumu IKEM. Zásadou jeho a jeho nejbližších spolupracovníků byla také již na samém počátku za vůdčí a nosné programy těchto Center výzkumu IKEM zvolena témata důležitá ze zdravotnického i socioekonomického hlediska tehdy, stejně jako dnes:

- kardiovaskulární choroby, které postihují mimořádně velkou část populace a přes všechny pokroky v prevenci, diagnostice a léčbě mají stále ještě na svědomí kolem 50 % všech úmrtí;
- transplantace životně důležitých orgánů, zachraňující život nemocným, pro něž moderní medicína žádnou jinou šanci na záchranu nemá;
- diabetologie, která se zabývá onemocněním s incidencí a prevalencí rostoucí tak, že se stává celosvětovou pandemií.

(Další výzkumné problematiky, které byly rozvíjeny na počátku existence IKEM – metabolismus a výživa, ne-hodovost a intenzivní péče, klinická farmakologie – byly postupně převedeny do jiných výzkumných institucí nebo převedeny do programu dalších Center výzkumu IKEM).

Málkovou zásluhou bylo i to, že v IKEM našli útočiště mnozí odborníci, kteří z politických důvodů nesměli pracovat na vysokých školách či v ČSAV (za všechny jmenujme imunologa a básníka Miroslava Holuba nebo vynikajícího internistu a diabetologa Vladimíra Bartoše).

Prokop Málek věnoval značnou pozornost také výchově mladých adeptů vědy; organizoval kurzy pro mladé vědecké pracovníky, vydal monografii *Cestou za poznáním lékařské vědy* atd.

Kromě toho rozvíjel i bohatou aktivitu popularizační – včetně monografií *Naroubovaný život*, *Sondy pod povrch lékařské vědy*, *Záhady a taje medicíny*, přičemž vždy dbal o důsledné respektování hranice mezi skutečnou popularizací a lacinou beletrizací či vulgarizací. O totéž se po několik let snažil i jako vedoucí redaktor časopisu *Vesmír*.

Za své práce získal Prokop Málek řadu cen odborných společností národních i mezinárodních, včetně zlaté plakety ČSAV Za zásluhy o vědu a lidstvo (1985) nebo zlaté pamětní medaile Univerzity v Pise za zásluhy o rozvoj světové chemoterapie (1974). V roce 1966 byl jedním ze zakladatelů Mezinárodní lyfologické společnosti a v roce 1971 byl na pražském VII. mezinárodním chemoterapeutickém kongresu zvolen do čela Mezinárodní chemoterapeutické společnosti.

Akademik Málek zemřel ve věku sedmasedmdesáti let 30. září 1992, tedy již téměř před čtvrt stoletím; jeho odkaz v podobě jím založeného institutu s rozsáhlou vysoce specializovanou klinickou a výzkumnou činností však žije nadále, a v jeho stopách pokračuje i syn Ivan (IKEM), snacha Jana (Fakultní nemocnice Královské Vinohrady) a vnuk Filip (Nemocnice Na Homolce).

*Mgr. Jaroslav Hořejší,
e-mail: jaroslav@hore.cz*